

บทที่ 4

การประกอบศัพท์เข้าเป็นบท

1. จุดประสงค์การเรียนรู้

หลังจากเรียนบทนี้แล้ว นักเรียนสามารถปฏิบัติได้ดังนี้

1. อธิบายความหมายของการประกอบศัพท์เข้าเป็นบทได้
2. จำแนกประเภทของศัพท์บาลีสันสกฤตได้
3. บอกหรืออธิบายความหมายและชนิดของศัพท์ที่แจกวิภัติได้
4. บอกหรืออธิบายความหมายและชนิดของศัพท์ที่แจกวิภัติไม่ได้
5. บอกหรืออธิบายความหมายและรูปวิภัติตาม วิธีกำหนดเพศ พจน์ การกและแจกคำนามด้วยวิภัตินามได้
6. บอกหรืออธิบายความหมายของวิภตติกริยา หมวดวิภตติกริยา กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก ปัจจัยและนำธาตุไปแจกวิภตติกริยาได้

II. รายละเอียดของเนื้อหา

1. ความหมาย

การประกอบศัพท์เข้าเป็นบท หมายถึงการนำคำนามศัพท์ (นามนาม คุณนาม สรรพนาม) คำนามกิตก์ คำกิริยา กิตก์และกริยาอาชยาด (ธาตุ) ไปแจกด้วยวิภัติ เพื่อบอกหน้าที่ (การก) ของคำในประโยค เมื่อนำศัพท์ไปประกอบวิภัติเรียบร้อยแล้ว สามารถนำไปใช้ในประโยคได้ทันที

ก่อนจะนำศัพท์ไปแจกด้วยวิภัติ ขอให้ศึกษาศัพท์แต่ละประเภทเสียก่อน

ศัพท์ในภาษาบาลีสันสกฤต แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

1. ศัพท์ที่แจกวิภัติได้
2. ศัพท์ที่แจกวิภัติไม่ได้

ขอล่าวแต่ละประเภทไปตามลำดับ

1. ศัพท์ที่แจกวิภัติได้

ศัพท์ที่แจกวิภัติได้ แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

- ก. นามศัพท์
- ข. กริยาศัพท์

ก. นามศัพท์ แบ่งออกเป็น 3 อย่างคือ นามนาม คุณนาม-สรรพนาม

นามนาม คือชื่อของบุคคล สัตว์ สิ่งของและศัพท์นามธรรม แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ สาธารณนาม และ อสาธารณนาม

1. สาธารณนาม คือชื่อของบุคคล สัตว์ สิ่งของและศัพท์นามธรรมทั่วไป รวมทั้งคำนามกิตก์ สมาส และศัพท์ติดด้วย เช่น นร (คนผู้ชาย) สกุน (นก) ผล (ผลไม้) นาวา (เรือ) จิต (จิต) กาย (กาย) मन (ใจ) ปุณฺณ (บุญ) บาบ (ข้าว) การ (การ หรือ ผู้ทำ) คติ (การไป) วสน (การฟัง) มหาปุรุช (มหาบุรุช) โจรภย (โจรภัย) สามเณร มานพ เป็นต้น

2. อักษรารณนาม คือชื่อเฉพาะใช้เรียกบุคคล สัตว์ สิ่งของและอื่น ๆ เช่น โคตโม เวสสุณุตโร สมุชโย วิสาขา องคุลิมาโล ชูชโก ภารตปเทโส เทยฺยปเทโส พารานสิ เทวนคร เป็นต้น

คุณนาม คือคำที่ขยายนามนามให้มีความหมายพิสดารออกไป แบ่งออกเป็น 3 ชั้น คือ ปกติ วิเศษ อติวิเศษ

1. **ชั้นปกติ** ได้แก่ชั้นธรรมดา เช่น มหุต (ใหญ่) จุล (เล็ก) อุจฺจ (สูง) นิจ (ต่ำ) ทิม (ยาว) รสฺส (สั้น) เป็นต้น

2. **ชั้นวิเศษ** ได้แก่ชั้นเปรียบเทียบ มี ตร อีย ปัจจัยต่อท้ายชั้นปกติ เช่น มหุตฺติโย (ใหญ่กว่า) จุลฺลियो (เล็กกว่า) อุจฺจตร (สูงกว่า) นิจตร (ต่ำกว่า) เป็นต้น

3. **ชั้นอติวิเศษ** ได้แก่ชั้นสูงสุด ใช้ตาม ิฏฐ ปัจจัยต่อท้ายคุณศัพท์ชั้นปกติ เช่น มหุตฺติฏฐ (ใหญ่ที่สุด) จุลฺลิตฺฐ (เล็กที่สุด) อุจฺจตม (สูงที่สุด) นิจตม (ต่ำที่สุด) เป็นต้น

สรรพนาม คือคำที่ใช้แทนคำนามที่กล่าวมาก่อนแล้ว แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ ปุริสสรรพนาม และ วิเสสนสรรพนาม

1. **ปุริสสรรพนาม** คือบุรุษสรรพนาม บุรุษสรรพนามแบ่งออกเป็น 3 บุรุษคือ

ก. ประถมบุรุษ ใช้ ต ศัพท์ แจกได้ 3 เพศ เช่น โส สว ตํ (เขา หล่อน มัน เป็นต้น)

ข. มัชยมบุรุษ ใช้ ตุมห ศัพท์ แจกได้ 2 เพศ เช่น ตูวํ (ท่าน) ตุมฺเห (ท่าน ท.)

ค. อุดมบุรุษ ใช้ อมฺห ศัพท์ แจกได้ 2 เพศ เช่น อหํ (ข้าพเจ้า) มยํ (พวกเรา)

รายละเอียดเรื่องสรรพนาม มีกล่าวมาแล้วในหัวข้อคำบาลีสันสกฤต.

2. **วิเสสนสรรพนาม** คือคำสรรพนามที่มีลักษณะการใช้คล้ายคำคุณศัพท์ เช่น ย ศัพท์ แปลว่า ไค ก็ (อะไร) ต (นั่น) เป็นต้น

คำนามศัพท์ที่กล่าวมาแล้วทั้งหมด เวลานำไปใช้ในประโยค ต้องแจกด้วยวิภัตตินาม

ข. กริยาศัพท์

กริยาศัพท์ คือศัพท์ที่ได้มาจากรากศัพท์เดิมคือธาตุ กริยาศัพท์แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ กริยาอาขยาต และ กริยาภิตก

1. **กริยาอาขยาต** คือกริยาแท้ กริยาสำคัญในประโยค บาลีเรียกอีกอย่างหนึ่งว่ากริยาคุมพากย์ คือต้องคุมประโยคทั้งหมดโดยเฉพาะตัวประธาน เช่น โส ปาลี สิขุขติ แปลโดยพยัญชนะว่า อันว่าเขา เรียนอยู่ ซึ่งภาษาบาลี คำว่า สิขุขติ (เรียนอยู่) คือกริยาอาขยาต กริยาอาขยาตประกอบด้วยวิภคติ กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก และ ปัจจัย จะกล่าวต่อไปข้างหน้า.

2. **กริยาภิตก** คือกริยาช่วย กริยาไม่สำคัญในประโยค (บางครั้งใช้เป็นกริยาสำคัญในประโยคได้) กริยาภิตกนี้ ใช้แสดงอาการของคำนามในระหว่างประโยค กริยาภิตกแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

2.1 **กริยาภิตกชนิดที่แจกวิภคติได้** ได้แก่กริยาภิตกที่แจกวิภคตินามได้คำนามแจกด้วยวิภคติใด กริยาภิตกต้องแจกด้วยวิภคตินั้นตามไปด้วย เช่น นโร ปาลี สิขุขนุโต นิทุทายติ แปลว่า อันว่าคนผู้ชาย เรียนอยู่ ซึ่งบาลี ย่อมหลับ นารี ปาลี สิขุขนุติ น นิทุทายติ แปลว่า อันว่าคนผู้หญิง เรียนอยู่ ซึ่งบาลี ย่อมไม่หลับ.

2.2 **กริยาภิตกที่แจกวิภคติไม่ได้** ได้แก่กริยาภิตกที่ประกอบด้วยปัจจัย 3 ตัวคือ ตุน ตวา ตวาน ปัจจัย 3 ตัวนี้เมื่อลงแล้วเป็นเครื่องหมายอดีตกาล แปลว่า “แล้ว” แจกวิภคติเหมือนคำนามไม่ได้ เช่น ชโน กมม กตวา ธน ลภติ แปลว่า อันว่าชน ทำแล้ว ซึ่งการงาน ย่อมได้ ซึ่งทรัพย์ คำว่า กตวา (ทำแล้ว) เป็นคำกริยาภิตกที่ไม่สามารถแจกวิภคติเหมือนคำนามคือ ชโน ได้

2. ศัพท์ที่แจกวิภคติไม่ได้

ศัพท์ที่แจกวิภคติไม่ได้ ศัพท์เดิมมีอยู่อย่างไร เมื่อนำไปใช้คงไว้เช่นนั้น ศัพท์ชนิดนี้เรียกว่า “อพยยศัพท์” อพยยศัพท์ แปลตามศัพท์ว่าศัพท์ไม่สามารถจะเปลี่ยนแปลงด้วยวิภคติได้ แบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ อุปสรรค นิบาตและปัจจัย

1. อุปสรรค คือศัพท์ที่ลงข้างหน้าคำนามและคำกริยาเพื่อทำให้คำนามและคำกริยา มีความหมายเปลี่ยนแปลงไป (มีกล่าวไว้แล้วในเรื่องการสร้างคำ บ.ส.)

2. นิบาต คือศัพท์ที่ลงในระหว่างคำนามศัพท์และกริยาศัพท์เพื่อบอกเนื้อความต่าง ๆ คือ

– บอกกาล เช่น ทิวา(วัน) ปาโต(เช้า) สาย(เย็น) หิโย(วันวาน) เสว(วันพรุ่งนี้)

เป็นต้น

– บอกสถานที่ เช่น อนุโต(ภายใน) ติโร(ภายนอก) อนุตรา(ระหว่าง) อุปริ(เบื้องบน) เหญฐา(ภายใต้) เป็นต้น

– บอกปริจเฉท(การกำหนด, การประมาณ) เช่น ยาว(เพียงใด) ตาว(เพียงนั้น) กิว(เพียงไร) เป็นต้น

– บอกอุปมาอุปไมย เช่น ยถา(ฉนั้นใด) ตถา(ฉนั้น) เป็นต้น

– บอกประการ เช่น เอว(ด้วยประการฉนี้) กถ(ด้วยประการไร) เป็นต้น

– บอกปฏิเสธ เช่น น(ไม่) โน(ไม่) มา(อย่า) วินา(เว้น) เป็นต้น

– บอกความเล้าลือ เช่น กิร(ได้ยินว่า) เป็นต้น

– บอกปริกัป(ความดำริ) เช่น สเจ(ถ้าว่า) ยนฺนุน(กระไรหนอ) เป็นต้น

– บอกคำถาม เช่น กิ(หรือ, อะไร) กถ(อย่างไร) นนุ(มิใช่หรือ) กจฺจ(แลหรือ)

เป็นต้น

– บอกความยอมรับ เช่น อาม(ครับ, ใช่) เป็นต้น

– บอกความเตือน เช่น หนุท(เอาเถิด) เป็นต้น

– บอกความเชื่อมคำหรือประโยค เช่น จ (ด้วย, อนึ่ง, ก็, จริงอยู่-เท่ากับ และในภาษาไทย) ปน(ส่วนว่า) วา(หรือ, บ้าง) เป็นต้น

– บอกความให้เต็ม เช่น หนุ(หนอ) ไช(แล) เว(เว้ย) ไว(ไวย) เป็นต้น

– บอกเนื้อความต่าง ๆ เช่น อโธ(อนึ่ง) อทุธา(แน่แท้) นานา(ต่าง ๆ) ปจฺจนา(ภายหลัง) สห(กับ) ภิชฺโย(ยิ่ง ๆ ขึ้นไป) สาม(เอง) เป็นต้น

3. ปัจจัย คือส่วนที่นำไปต่อท้ายนามศัพท์เพื่อบอกวิภคิต มี ไตฺ ตฺร ตฺถ เป็นต้น และท้ายธาตุเพื่อบอกวิภคิตและกริยาอดีตกาล มี เฑว ตฺถฺ ตฺน ตฺวา ตฺวาน เช่น เอกโต(ข้างเดียว) สหฺพฺตฺถ(ในที่ทั้งปวง) กาคฺตุ(เพื่อทำ) กตฺวา(ทำแล้ว) เป็นต้น

เมื่อนักศึกษาได้ทราบประเภทของศัพท์เรียบร้อยแล้ว ขั้นต่อไปก็นำศัพท์ที่สามารถแจก
วิภัติไปแจกวิภัติ

วิภัติ คือส่วนที่นำไปประกอบท้ายคำนามศัพท์และกริยาศัพท์ จึงแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ
วิภัตตินามและวิภัตติกริยา ได้กล่าวโดยสังเขปมาแล้ว ต่อไปนี้ขอกล่าวสรุปวิภัติและการนำวิภัติ
ไปต่อท้ายคำนามศัพท์และกริยาศัพท์ ดังนี้

1. วิภัตตินาม

วิภัตตินาม มีทั้งหมด 14 ตัว แบ่งเป็นฝ่ายเอกพจน์ 7 ตัว ฝ่ายพหูพจน์ 7 ตัวดังนี้

	เอกพจน์	พหูพจน์
ปฐมาวิภัติ	ลี	โย
ทุติยาวิภัติ	อํ	โย
ตติยาวิภัติ	นา	หิ
จตุตถีวิภัติ	สุ	นํ
ปัญจมีวิภัติ	สุมา	หิ
ฉกฐีวิภัติ	สุ	นํ
สัตตมีวิภัติ	สุมี	สุ

อาลปะนะ ใช้รูปวิภัติเดียวกันกับปฐมาวิภัติ

สำหรับวิภัตตินามในภาษาสันสกฤต มี 21 ตัว แบ่งเป็นฝ่ายเอกพจน์ 7 ตัว ฝ่ายพหูพจน์
7 ตัว และฝ่ายพหูพจน์ 7 ตัว ดังนี้

	เอกพจน์	พหูพจน์	พหูพจน์
ปฐมาวิภัติ	สุ	เอา	อสุ
ทุติยาวิภัติ	อมุ	เอา	อสุ
ตฤติยา	อา	ภยามุ	ภิส
จตุรถี	เอ	ภยามุ	ภยสุ
ปัญจมี	อสุ	ภยามุ	ภยสุ

ษษฐ	อส	โอส	อาม
สปรมี	อิ	โอส	สุ
สัมโพชน	สุ	เอา	อส

วิภัติเหล่านี้เมื่อนำไปต่อท้ายคำนามที่ลงท้ายด้วยสระวรรันต์ต่าง ย่อมเปลี่ยนรูปไปไม่คงรูปไว้ตามเดิม มีบางวิภัติที่คงรูปไว้ตามเดิม แต่เป็นส่วนน้อย

วิภัตินามเหล่านี้ มีคำแปลเป็นภาษาไทยไว้ด้วย คำแปลของแต่ละวิภัติ เรียกว่า “อายุตนิบาต” หรือเรียกอีกอย่างว่า “บุรพบท” ก็ได้ มีดังนี้

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมาวิภัติ	อันว่า	อันว่า....ทั้งหลาย
ทุติยาวิภัติ	ซึ่ง, สู, ยัง, ลั้น	ซึ่ง ท., สู ท., ยัง ท., ลั้น ท.
ตติยาวิภัติ	ด้วย, โดย, อัน, ตาม, เพราะ, มี	ด้วย ท., โดย ท., อัน ท., ตาม ท., เพราะ ท., มี ท.,
จตุตถวิภัติ	แก่, เพื่อ, ต่อ	แก่ ท., เพื่อ ท., ต่อ ท.,
ปัญจมีวิภัติ	แต่, จาก, กว่า, เหตุ	แต่ ท., จาก ท., กว่า ท., เหตุ ท.
ฉกฐวิภัติ	แห่ง, ของ, เมื่อ	แห่ง ท., ของ ท., เมื่อ ท.,
สัตตมีวิภัติ	ใน, ใกล้, ครั้นเมื่อ, ในเพราะ, บน, ที่	ใน ท., ใกล้ ท., ครั้นเมื่อ ท. ใน เพราะ ท., บน ท. ที่ ท.
อालปนะ (สัมโพชน)	ณะ, ดูก่อน, ข้าแต่	ณะ ท., ดูก่อน ท., ข้าแต่ ท.

ก่อนจะนำวิภัตินามไปแจกกับคำนาม ต้องรู้เสียก่อนว่า คำนามนั้นเป็นเพศใด วจนะใด และการกใดด้วย เพราะฉะนั้น ต้องศึกษาเรื่องเพศ วจนะ กวรก.

เพศ

เพศ คำนามทุกคำในบาลีสันสกฤตต้องมีเพศ เพศในบาลีสันสกฤตแบ่งออกเป็น 3 เพศ คือ

1. เพศชาย เรียกว่า पुलิงค์
2. เพศหญิง เรียกว่า อิตถิลิงค์ หรือ สตรีลิงค์
3. ไม่ใช่เพศชาย-หญิง เรียกว่า นปุลกลิงค์

วิธีกำหนดเพศ

วิธีกำหนดค่านามว่าคำนั้น ๆ เป็นเพศอะไรนั้น มีวิธีกำหนดรู้ 2 วิธีคือ

1. **จัดตามกำเนิด** หมายถึงถือเอาคำแปลของศัพท์เดิมนั้น ๆ เป็นเกณฑ์ตัดสิน เช่น ปุริส(ชาย) จัดเป็นเพศชาย นารี(หญิง) จัดเป็นเพศหญิง กุล(ตระกูล) จัดเป็นเพศไม่ใช่เพศชาย-หญิง เป็นต้น

2. **จัดตามสมมติ** หมายความว่าถือเอาสระสุดท้ายของคำนั้น ๆ ที่เรียกว่า สระการันต์ ไม่ถือเอาคำแปลเหมือนจัดตามกำเนิดเป็นเกณฑ์ตัดสิน เช่น ทาร(เมีย) ลงท้ายด้วย อ การันต์ สมมติให้เป็นเพศชาย นาวา(เรือ) สมมติให้เป็นเพศหญิง ปเทศ(ประเทศ) สมมติให้เป็นเพศชาย เพราะฉะนั้นผู้ศึกษาต้องรู้สระการันต์ในบาลีจึงจะกำหนดเพศได้อย่างแม่นยำ

การันต์ แปลตามศัพท์ว่าที่สุดของการกระทำ แยกศัพท์ได้ดังนี้ การ + อนุต = การอนุต (การันต์) โดยใจความหมายถึง สระสุดท้ายของศัพท์นั้น ๆ ภาษาบาลีมีเฉพาะสระการันต์เท่านั้น (ภาษาสันสกฤตมีทั้งสระการันต์และพยัญชนะการันต์) เช่น นร(คนผู้ชาย) สระสุดท้ายคือ อ จัดเป็น อ การันต์ วิวิ(วิธี) สระสุดท้ายคือ อิ จัดเป็น อิ การันต์ นารี(ผู้หญิง) สระสุดท้ายคือ อี จัดเป็น อี การันต์ ครุ(ครู) สระสุดท้ายคือ อุ จัดเป็น อุ การันต์ วิญญู(ผู้รู้วิเศษ) สระสุดท้ายคือ ู จัดเป็น ู การันต์ เพราะฉะนั้นสระที่อยู่ท้ายคำนั้น ๆ จึงเป็นเครื่องกำหนดเพศของนามศัพท์ได้.

การันต์บาลีแบ่งออกเป็น 3 กลุ่มตามเพศดังนี้

1. เพศชาย มี 5 การันต์คือ อ อิ อี อุ ู
2. เพศหญิง มี 5 การันต์คือ อา อิ อี อุ ู
3. ไม่ใช่เพศชาย-หญิง มี 3 การันต์คือ อ อิ อุ

จะเห็นว่ามี การันต์พ้องหรือซ้ำกันคือ อ การันต์ เป็นได้ 2 เพศคือ เพศชายและไม่ใช่เพศชาย-หญิง อิ การันต์เป็นได้ 3 เพศ อี การันต์เป็นได้ 2 เพศ อุ การันต์เป็นได้ 3 เพศ ู การันต์เป็นได้ 2 เพศ ส่วน อา การันต์เป็นเพศหญิงอย่างเดียว

เมื่อรู้การันต์พ้องรูปและพ้องเสียงกันแบบนี้ จึงทำให้ค่านามบางคำเป็นได้หลายเพศ ค่านามบางคำเป็นได้เพศเดียว

ค่านามที่เป็นเพศเดียวคือเพศชาย เช่น อมร(เทวดา) อาทิจจุ(พระอาทิตย์) อินท(พระอินทร์) จนุท(พระจันทร์) กณฺณ(หู) โอฆ(ห้วงน้ำ) ตรุ(ต้นไม้) ปพฺพต(ภูเขา) อุทฺธิ(ทะเล) ยมฺม(พระยม) อีส(คนเป็นใหญ่) เป็นต้น

ค่านามที่เป็นเพศเดียวคือเพศหญิง เช่น วนิตา(หญิงสาว) วาจา(คำพูด) สุรา(เหล้า) นาวา(เรือ) นาสา(จมูก) มาลา(ดอกไม้) ฉายา(เงา) ทาริกา(เด็กหญิง) เป็นต้น

ค่านามที่เป็นเพศเดียวคือไม่ใช่เพศชาย-หญิง(นปฺสกลิงค์) เช่น จิตฺต(จิต) เจตฺย(เจตีย์) ธน(ทรัพย์) ทาน(ทาน) กมฺม(กรรม) เป็นต้น

ค่านามบางคำมีรูปอย่างเดียวกัน เป็นได้ 2 เพศคือ เพศชายและไม่ใช่เพศชาย-หญิง เป็นเพศหญิงไม่ได้ เช่น อกฺขร(อักษร) อคฺวาร(เรือน) อุตฺต(ตุตุ) ทิวส(วัน) มน(ใจ) สํจฺฉน(ปี) เป็นต้น

ค่านามบางคำที่มีรากศัพท์และคำแปลอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่สระที่สุด เป็นได้ 2 เพศคือเพศชายและเพศหญิง เช่น กุมาร(เด็กชาย) กุมารี(เด็กหญิง) อุปาสก(อุบาทษผู้ชาย) อุปาสิกา(อุบาทษผู้หญิง) โจร(โจรผู้ชาย) โจรี(โจรผู้หญิง) ขตฺตฺย(กษัตริย์ผู้ชาย) ขตฺตฺยานี(กษัตริย์ผู้หญิง) ญาตก(ญาติผู้ชาย) ญาติกา(ญาติผู้หญิง) เถร(พระเถระผู้ชาย) เถรี(พระเถระผู้หญิง) นร(คนผู้ชาย) นารี(คนผู้หญิง) เทว(พระเจ้าแผ่นดินผู้ชาย) เทวี(พระเจ้าแผ่นดินผู้หญิง) ตรฺณ(ชายหนุ่ม) ตรฺณี (หญิงสาว) ทารก (เด็กผู้ชาย) เทริกา (เด็กผู้หญิง) ราช (พระราชผู้ชาย) ราชินี (พระราชผู้หญิง) ฯลฯ

คุณศัพท์เป็นได้ทั้ง 3 เพศ เช่น สุนฺทร โส สุนฺทรี สุนฺทรุ แปลว่าดี ปาโป ปาปา ปาปี(บาป) ส่วนสรรพนามคือปฺริสสรรพนาม ปฺรุมบุรุษเป็นได้ 3 เพศ มัรยมบุรุษ และอฺุดมบุรุษ เป็นได้ 2 เพศ(เพศชาย-หญิง) สำหรับวิเสสนสรรพนามเป็นได้ 3 เพศ

ภาษาสันสกฤตมีการันต์ 2 ชนิดคือ สระการันต์และพยัญชนะการันต์

สระการันต์ใน 3 เพศมีดังนี้

1. เพศชาย มี 10 การันต์คือ อ อา อิ อี อฺ อุ อฺ ฤ โไอ โไอ เหา
2. เพศหญิง มี 9 การันต์คือ อา อิ อี อฺ อุ อฺ ฤ โไอ โไอ เหา
3. ไม่ใช่เพศชาย-หญิง มีการันต์ 4 ตัวคือ อ อิ อฺ ฤ

พยัญชนะมี 30 การันต์ แต่มีใช้มากในภาษาไทยมี 2 การันต์คือ นฺ สฺ การันต์ เช่น ราชนฺ อาตมฺนฺ กรินฺ หสฺตินฺ มนฺสฺ คิรฺสฺ เป็นต้น

วจนะ

วจนะหรือพจน์ หมายถึงจำนวนคำพูดของค่านามว่ามีมากน้อยเพียงไร ภาษาบาลีมี 2 วจนะคือ เอกวจนะและพหูวจนะ เอกวจนะ หมายถึงสิ่งเดียว พหูวจนะ หมายถึงจำนวนหลายสิ่ง

ได้แก่สิ่งของตั้งแต่สองสิ่งขึ้นไป ส่วนภาษาสันสกฤตแบ่งออกเป็น 3 วจนะคือ เอกวจนะ หมายถึง สิ่งเดียว ทวิวจนะ หมายถึงของจำนวนสองอย่าง พหุวจนะ หมายถึงจำนวนของหลายสิ่ง ได้แก่ สิ่งของตั้งแต่สามสิ่งขึ้นไป.

การก

การก หมายถึงความสัมพันธ์ของคำในประโยคเพื่อบอกหน้าที่และความหมายของ นามศัพท์ว่ามีหน้าที่(การก)อะไร ในประโยค โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับกริยา จะรู้การกหรือหน้าที่ของ คำนั้น ๆ ได้ ต้องอาศัยวิภัตินิยาม เพราะวิภัตินิยามแต่ละตัว ย่อมแสดงการก การเรียกชื่อการก ย่อมเรียกตามตำแหน่งหน้าที่ของแต่ละวิภัตินั้น ๆ ดังนั้นการกในภาษาบาลีสันสกฤตมี 7 อย่าง คือ

1. **กรรตุการก** คือการกที่ทำหน้าที่เป็นผู้แสดงในประโยค กล่าวคือทำหน้าที่เป็นตัว ประธานในประโยค เช่น นโร ปาลี สิภุชติ แปลว่า อันว่าคน เรียนอยู่ ซึ่งบาลี คำว่า นโร ใช้วิภัติ นิยามที่ 1 (ปฐมาวิภัติ)

2. **กรรมการก** คือการกที่ทำหน้าที่เป็นผู้ถูกทำในประโยค เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นกรรม ของกริยา เช่น โส ปาลี สิภุชติ แปลว่า อันว่าเขา เรียนอยู่ ซึ่งบาลี คำว่า ปาลี ทำหน้าที่เป็น กรรมการก ใช้วิภัติที่ 2 (ทุติยวิภัติ)

3. **กรณการก** คือการกที่ทำหน้าที่แสดงเป็นเครื่องใช้ เครื่องทำ เช่น อหํ รถเณ มหา วิชฺชชาลยํ อากจฺฉามิ แปลว่า อันว่าข้าพเจ้า ย่อมมายังมหาวิทยาลัยด้วยรถ คำว่า รถเณ เป็น กรณการก ใช้วิภัติที่ 3 (ตติยวิภัติ)

4. **สัมปทานการก** คือการกที่ทำหน้าที่แสดงเป็นที่ให้ เป็นที่ส่งไป เช่น โส ยาจกสฺส ธนํ เทติ แปลว่า อันว่าเขา ย่อมให้ ซึ่งทรัพย์ แก่ยาจก คำว่ายาจกสฺส ทำหน้าที่เป็นสัมปทาน การก แจกด้วยวิภัติที่ 4 (จตุตถวิภัติ)

5. **อปาทานการก** คือการกที่ทำหน้าที่แสดงเป็นแดนออก แดนจาก เช่น กุมารโ คามสฺมา ธาวติ แปลว่า อันว่าเด็กชาย ย่อมวิ่งไป จากหมู่บ้าน คำว่า คามสฺมา ทำหน้าที่เป็นอปาทานการก แจกด้วยวิภัติที่ 5 (ปัญจมีวิภัติ)

6. **สัมพันธการก** คือการกที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าของ เช่น นรสฺส ภริยา อตุติ แปลว่า อันว่าภรรยาของคนผู้ชาย มีอยู่ คำว่า นรสฺส ทำหน้าที่เป็นสัมพันธการก แจกด้วยวิภัติที่ 6 (ฉกฺฐีวิภัติ)

7. **อิทธิกรรมการก** คือการกที่ทำหน้าที่แสดงเป็นที่อยู่ ที่อาศัย หรือที่กำบัง เช่น กมวกโร นครเว สติ แปลว่า อันว่ากรรมกร ย่อมอยู่ในเมือง คำว่า นคร ทำหน้าที่เป็นอิทธิกรรมการก แจกด้วยวิภัติคติที่ 7 (สัตตมวิภัติคติ)

ต่อไปนี้เป็นขอยกตัวอย่างการนำ กุมาร ศัพท์ เพศชายแจกด้วยวิภัติตินาม ดังนี้

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมาวิภัติคติ	กุมารโ	กุมารา
ทุติยวิภัติคติ	กุมาร'	กุมारे
ตติยวิภัติคติ	กุมารเณ	กุมारेภि, กุมारेहि
จตุตถวิภัติคติ	กุมารสุส, กุมาราย, กุมารตุถ	กุมาราน
ปัญจมีวิภัติคติ	กุมารสุมา, กุมารมฺหา, กุมารา	กุมारेภि, กุมारेहि
ฉกฺฐวิภัติคติ	กุมารสุส	กุมาราน
สัตตมวิภัติคติ	กุมารสมิ, กุมารมฺหิ, กุมारे	กุมारेสุ
อालปนะ	กุมารโ	กุมารา

วิภัติตินามเมื่อลงท้ายคำนามแล้ว ย่อมเปลี่ยนแปลงรูปต่าง ๆ กัน ในบาลีกำหนดได้ดังนี้

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมาวิภัติคติ	(อ + ส) = โอ	(อ + โย) = อา
ทุติยวิภัติคติ	(อ + อ) = อ	(อ + โย) = เอ
ตติยวิภัติคติ	(อ + นา) = เอน	(อ + ทิ) = เอहि, เอภิ
จตุตถวิภัติคติ	(อ + ส) = สุส, อาย, ตุถ	(อ + น) = อาน
ปัญจมีวิภัติคติ	(อ + สุมา) = สุมา, มฺหา, อา	(อ + ทิ) = เอहि, เอภิ
ฉกฺฐวิภัติคติ	(อ + ส) = สุส	(อ + น) = อาน
สัตตมวิภัติคติ	(อ + สมิ) = สมิ, มฺหิ, เอ	(อ + ส) = เอส
อालปนะ	(อ + ส) = โอ	(อ + โย) = อา

ในภาษาสันสกฤต กุมาร ศัพท์ แจกวิภัติตินามได้ดังนี้

	เอกวจนะ	ทวิวจนะ	พหูวจนะ
ปฺรตมา	กุมารสุ	กุมारे	กุมाराสุ
ทฺวิติยา	กุมารม	กุมारे	กุมาราน

ตฤติยา	กุมารเรน	กุมารรามยาม	กุมารไรสุ
จตุรถี	กุมารราย	กุมารรามยาม	กุมารเรภยสุ
ปณจมี	กุมารราตุ	กุมารรามยาม	กุมารเรภยสุ
ษษฐี	กุมารสุย	กุมารโยสุ	กุมารรามนาม
สप्तมี	กุมारे	กุมารโยสุ	กุมारेษุ
สัมโพธัน	กุมาร	กุมारे	กุมาราส

ศัพท์ที่เป็น อ การันต์ เพศชาย แจกอย่าง กุมาร ศัพท์ เช่น นร(คนผู้ชาย) ปุริส, ปुरुษ (บุรุษ) อาจารย์, อาจารย์(อาจารย์) อสุส, อศฺว(ม้า) อาหาร(อาหาร) อากาส, อากาศ(อากาศ) จนฺท, จนฺทร(พระจันทร์) เป็นต้น

อา การันต์ เพศหญิง แจกอย่าง นาวา (เรือ) ดังนี้

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมาวิกัตติ	นาวา	นาวา, นาวาโย
ทุติยาวิกัตติ	นาว	นาวา, นาวาโย
ตติยาวิกัตติ	นาวาย	นาวาภิ, นาวาธิ
จตุตถีวิกัตติ	นาวาย	นาวานัน
ปัญจมีวิกัตติ	นาวาย	นาวาภิ, นาวาธิ
ษฎฐีวิกัตติ	นาวาย	นาวานัน
สัตตมีวิกัตติ	นาวาย, นาวาย	นาวาสู
อालปนนะ	นาวา	นาวา, นาวาโย

สำหรับภาษาสันสกฤต แจกอย่าง ลตา (เกวลิ้ง) ได้ดังนี้

	เอกวจนะ	ทวิวจนะ	พหูวจนะ
ปรธมา	ลตา	ลเต	ลตาะ
ทวิตติยา	ลตาม	ลเต	ลตาะ
ตฤติยา	ลตยา	ลตாமยาม	ลตานิมะ
จตุรถี	ลตโย	ลตாமยาม	ลตานิยะ
ปณจมี	ลตายะ	ลตานิยาม	ลตานิยะ
ษษฐี	ลตายะ	ลตโยะ	ลตานิยาม
สप्तมี	ลตานิยาม	ลตโยะ	ลตาสู
สัมโพธน	ลเต	ลเต	ลตาะ

ศัพท์ที่แจกอย่าง อ การันต์ เพศหญิง เช่น ตารา(ดาว) คทา(ตะบอง) เจตนา(ความตั้งใจ) ภาสา, ภาษา(ภาษา) ภริยา, ภรรยา(ภรรยา) ชารา(น้ำ) ลลนา(หญิง) สาสา, ศาลา(ศาลา) ลึกษา, ศึกษา(การเล่าเรียน) อาภา(รัศมี) เป็นต้น

อ การันต์ ไม่ใช่เพศชาย-หญิง ในบาลีแจกอย่าง ธน(ทรัพย์) ดังนี้

	เอกวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ธน	ธนานิ
ทุติยา.	ธน	ธนานิ
ตติยา.	ธเนน	ธเนภิ, ธเนทิ
จตุตถิ.	ธนสุส, ธนาย, ธนตุถิ	ธนานิ
ปญจมี.	ธนสุมา, ธนมุหา, ธนา	ธเนภิ, ธเนทิ
ฉฐฐิ.	ธนสุส	ธนานิ
สप्तตมี.	ธนสุมิ, ธนมุทิ, ธเน	ธเนสุ
ออลปน.	ธน	ธนานิ

สำหรับภาษาสันสกฤต อ การันต์ ไม่ใช่เพศชาย-หญิง แจกอย่างนี้

	เอกวจนะ	ทวิวจนะ	พหูวจนะ
ปฐมา.	ธนม	ธเน	ธนานิ
ทิวติยา.	ธนม	ธเน	ธนานิ
ตฤติยา.	ธเนน	ธนาภยาม	ธไนสุ
จตุรถิ.	ธนาย	ธนาภยาม	ธเนภยสุ
ปญจมี.	ธนาตุ	ธนาภยาม	ธเนภยสุ
ษษฐิ.	ธนสย	ธนโยสุ	ธนานาม
สप्तตมี.	ธเน	ธนโยสุ	ธเนษุ
สมโพชน.	ธนม	ธเน	ธนานิ

ศัพท์ที่แจกอย่าง อ การันต์ ไม่ใช่เพศชาย-หญิง อย่าง ธน(ทรัพย์) เช่น กมล(ดอกบัว) ทาน(การให้) ปณฺณ, ปฺรณ (ใบไม้, หนังสือ) ปุณฺณ, ปุณฺย (บุญ) ยนฺต, ยนฺตร (ยนต์) สาสน, ศาสน (คำสอน) สิล, ศील (ศีล) พล (กำลัง) ผล (ผลไม้) ชีวิต (ชีวิต) อุกท (น้ำ) จุกท, จกฺร (จักร-ล้อ) จิตฺต (จิต) อมฺพร (ท้องฟ้า) เป็นต้น

วิภัตติกิริยา

วิภัตติกิริยา คือส่วนที่ลงท้ายธาตุ หลังปัจจัย (ธาตุ + ปัจจัย + วิภตติ) เช่น ลิขติ (ย่อมเขียน) มาจาก ลิข ธาตุ + อ + ติ วิภตติ วิภตติอาขยาด เมื่อลงแล้วเป็นเครื่องหมายบอกให้รู้กาล บท วจนะ บุรุษ ธาตุ วาจก และปัจจัย เพราะฉะนั้น ขอล่าวองค์ประกอบกริยาอาขยาด ไปตามลำดับ

วิภัตติกิริยาอาขยาด จัดเป็น 8 หมวดคือ

1. วัตตมานา
2. ปัญจมี
3. สัตตมี
4. ปโรกขา
5. หียัตตนี
6. อชชัตตนี
7. ภวิสสันติ
8. กาลาติปัตติ

1. วัตตมานา

ก. ปรัสสบท			ข. อัตตโนบท	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ประถมบุรุษ	ติ	อนฺติ	เต	อนฺเต
มัธยมบุรุษ	สิ	ถ	เส	วฺเห
อุตมบุรุษ	มิ	ม	เอ	มฺเห

หมายเหตุ วิภัตติกิริยาที่กล่าวนี้เป็นภาษาบาลี วิภตติฝ่ายปรัสสบทเมื่อลงแล้ว เป็นกรรตุวาจก ฝ่ายอัตตโนบทเป็นกรรมวลาจก.

2. ปัญจมี

ก. ปรัสสบท			ข. อัตตโนบท	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ประถม.	ตุ	อนฺตุ	ตํ	อนฺตํ
มัธยม.	หิ	ถ	สุสุ	วโ
อุตม.	มิ	ม	เอ	อามฺหเส

3. สัตตมีวิภักติ

ก. ปรัสนบท			ข. อัดตโนบท	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ประถม.	เอยย	เอยยั	เอถ	เอร
มัธยม.	เอยยาสี	เอยยาด	เอโถ	เอยยาวุโห
อุคม.	เอยยามิ	เอยยาม	เอยยั	เอยยามุเห

4. ปโรกขาวภักติ

ก. ปรัสนบท			ข. อัดตโนบท	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ประถม.	อ	อุ	ตุถ	เร
มัธยม.	เอ	ตุถ	ตุโถ	วุโห
อุคม.	อ	มุเห	อิ	มเห

5. หียัตตนิวิภักติ

ก. ปรัสนบท			ข. อัดตโนบท	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ประถม.	อา	อุ	ตถ	ตถุ
มัธยม.	โ	ตุถ	เส	วุห
อุคม.	อ	มุห	อิ	มุหเส

6. อัษัตตนิวิภักติ

ก. ปรัสนบท			ข. อัดตโนบท	
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.
ประถม.	อิ	อุ	อา	อุ
มัธยม.	โ	ตุถ	เส	วุห
อุคม.	อิ	มุหา	อ	มุเห

7. ภาวิสสันติวิภคติ

ก. ปรีสสบท			ข. อัดตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
ประภม.	สฺสติ	สฺสนฺติ	สฺสเต	สฺสนฺเต	
มฺชยม.	สฺสสิ	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวเห	
อุตม.	สฺสามิ	สฺสาม	สฺสํ	สฺสามเห	

8. กาลาติปิตติ

ก. ปรีสสบท			ข. อัดตโนบท		
บุรุษ	เอก.	พหุ.	เอก.	พหุ.	
ประภม.	สฺสา	สฺสํสฺ	สฺสถ	สฺสิสฺ	
มฺชยม.	สฺเส	สฺสถ	สฺสเส	สฺสวเห	
อุตม.	สฺสํ	สฺสามุหา	สฺสํ	สฺสามุหเส	

หมายเหตุ นักศึกษาพึงดูเฉพาะหมวดวัตตมาณา อัชชัตตนี และภาวิสสันติ ก็เพียงพอ
ไม่ต้องดูทั้ง 8 หมวด

สำหรับภาษาสันสกฤต จะขอกล่าวเฉพาะหมวดวิภคติที่บอกปัจจุบันกาล อดีตกาลและ
อนาคตกาลเท่านั้น ดังนี้

1. ปัจจุบันกาล (ลัญ-วรูมาน)

ก. ปรีสสไมบท				ข. อาตมเนบท		
บุรุษ	เอก.	ทวิ.	พหุ.	เอก.	ทวิ.	พหุ.
ประภม.	ติ	ตสฺ	อนฺติ	เต	อิเต	อนฺเต
มฺชยม.	ส	ถสฺ	ถ	เส	อิถ	เวว
อุตม.	มิ	วสฺ	ม	อิ	วเห	มเห

2. อดีตกาล (ลัจ-อนันทยตนี)

ก. ปรีสสไมบท				ข. อาตมเนบท		
บุรุษ	เอก.	ทวิ.	พหุ.	เอก.	ทวิ.	พหุ.
ประภม.	ตุ	ตามุ	อนุ	ต	อิตามุ	อนฺต

มัธยม.	สุ	ตม	ต	ถาส	อิถาม	ฐวม
อุดม.	อม	ว	ม	อิ	วหิ	มหิ

3. อนาคตกาล (ลตฎ-ภวิษยันต์)

	ก. ปรีสสไมบพ			ข. อาตมเนบพ		
บุรุษ	เอก.	ทวิ.	พหู.	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประถม.	สยติ	สยตส	สยนฺติ	สยเต	สยเต	สยนฺเต
มัธยม.	สยสิ	สยถส	สยถ	สยเส	สยเถ	สยธฺว
อุดม.	স্যามิ	স্যาวส	স্যามส	স্যे	স্যาวहे	স্যามहे

กาล

กาล คือเวลาแห่งการกระทำของตัวประธานในประโยคภาษาบาลีสกฤตแบ่งกาลออกเป็น 3 คือ

1. ปัจจุบันกาล
2. อดีตกาล
3. อนาคตกาล

กาลทั้ง 3 นี้ใช้กับหมวดวิภัตติอาชยาด ดังนี้

1. ปัจจุบันกาล ปัจจุบันกาลแบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ

1.1 ปัจจุบันกาลแท้ แปลว่า “อยู่” ใช้วิภัตติหมวดวัตตมานา เช่น นโร กมฺมํ กโรติ (อันว่าคนผู้ชาย ทำอยู่ ซึ่งการงาน)

1.2 ปัจจุบันกาลอ้อมอดีต แปลว่า “ยอม” ใช้วิภัตติหมวดวัตตมานา เช่น สจฺจํ เว อมตาวาจา โหติ (อันว่าคำสัจแล ย่อมเป็นวาจาไม่ตาย).

1.3 ปัจจุบันกาลกัล่อนาคต แปลว่า “จะ” ใช้วิภัตติหมวดวัตตมานา เช่น โส ปาลิภาสํ สิภฺขติ (อันว่าเขา จะเรียน ซึ่งภาษาบาลี)

2. อดีตกาล อดีตกาลแบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ

2.1 อดีตกาลล่วงแล้วไม่มีกำหนด แปลว่า “แล้ว” เช่น สตุถา ฐมฺมํ ปกาเสสิ (อันว่าพระศาสดา ทรงประกาศแล้ว ซึ่งพระธรรม) ใช้วิภัตติหมวดปโรภกา

2.2 อดีตกาลล่วงแล้ววานนี้ แปลว่า “แล้ว” ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า “ได้แล้ว” ใช้วิภัตติหมวดภียัตตนิ เช่น เอวํ มา อโวจ (อันว่าท่าน อยาได้กล่าวแล้ว อย่างนี้).

2.3 อดีตกาลล่วงแล้ววันนี้ แปลว่า “แล้ว” ถ้ามี อ อยู่หน้าแปลว่า “ได้แล้ว” ใช้วิภัตติหมวดอักษัตตนี้ เช่น นารี อาหาร อปจิ (อันว่าผู้หญิง ได้หุงแล้ว ซึ่งอาหาร).

3. อนาคตกาล อนาคตกาลแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ

3.1 อนาคตกาลแห่งปัจจุบัน แปลว่า “จัก” ใช้วิภัตติหมวดภวิสสันติ เช่น มย ปาลิภาส์ สิภขิสฺสาม (อันว่าพวกเรา จักเรียน ซึ่งภาษาบาลี).

3.2 อนาคตกาลแห่งอดีต แปลว่า “จัก.....แล้ว” ถ้ามี อ อยู่หน้า แปลว่า “จักได้.....แล้ว” เช่น โส รถํ อลภิสฺสา (อันว่าเขา จักได้แล้ว ซึ่งรถ).

หมวดวิภัตติกริยาที่เหลือ ไม่ได้แสดงกาลโดยตรง แต่มีลักษณะคล้ายมาลา คือไม่ได้แสดงความบอกเล่าธรรมดา แต่บอกความต่าง ๆ ดังนี้

1. **บัญญัติวิภัตติ** วิภัตติหมวดนี้บอกความบังคับ ความหวังและความอ่อนวอน

- บอกความบังคับ แปลว่า “จง” เช่น เอวํ วเทหิ (อันว่าท่าน จงกล่าวอย่างนี้)
- บอกความหวัง แปลว่า “เถิด” เช่น สพฺเพ สตุตา อเวรา โหนตุ (อันว่าสัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวง เป็นผู้ไม่มีเวลาเถิด)
- บอกความอ่อนวอน แปลว่า “ขอ..จง” เช่น ปพฺพาเซถ มํ ภนฺเต

2. **สัตตมวิภัตติ** วิภัตติหมวดนี้บอกความยอมตาม ความกำหนด และความรำพึง เป็นต้น

- บอกความยอมตาม แปลว่า “ควร” เช่น นโร ปุญฺญํ กเรยฺย (อันว่าคนผู้ชาย ควรทำ ซึ่งบุญ)
- บอกความกำหนด แปลว่า “พึง” เช่น ปุริโส ปุญฺญํ กยิรา (อันว่าบุรุษ พึงทำ ซึ่งบุญ)
- บอกความรำพึง แปลว่า “พึง” เช่น อหํ ปาลิภาส์ สิภฺเขยฺยามิ (อันว่าข้าพเจ้า พึงเรียน ซึ่งภาษาบาลี)

บท

บท คือฝ่าย หรือกลุ่มวิภัตติกริยา กล่าวคือรูปวิภัตติกริยาอาขยาต แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ

1. **ปรัสบท** แปลว่าบทเพื่อผู้อื่น รูปวิภัตติในฝ่ายนี้ เป็นเครื่องหมายบอกกรรตุวจาก และเหตุกรรตุวจาก

2. **อัตตโนบท** แปลว่าบทเพื่อตน รูปวิภัตติในฝ่ายนี้ เป็นเครื่องหมายบอกกรรมวจาก ภาววจาก และเหตุกรรมวจาก

วจนะ

วจนะในวิภัติอาขยาต แบ่งออกเป็น 2 เหมือนวิภัตินามคือ

1. เอกวจนะ หมายถึงนามจำนวนเดียว
2. พหูวจนะ หมายถึงนามที่มีจำนวนตั้งแต่สองขึ้นไป

สำหรับภาษาสันสกฤตเพิ่มทวิวจนะเข้าไป หมายถึงนามที่มีจำนวนสองเท่านั้น เช่น ปาเทา (เท้าทั้งสอง) หสฺเตา (มือทั้งสอง) เป็นต้น

อนึ่ง นามหรือบุรุษสรรพนามที่เป็นตัวประธาน เป็นวจนะอะไร วิภัติกิริยา ต้องเป็นวจนะนั้นตามไปด้วย ถ้าประธานเป็นเอกวจนะ กิริยาอาขยาตต้องประกอบด้วยเอกวจนะ ถ้าประธานเป็นพหูวจนะ กิริยาอาขยาตต้องประกอบด้วยวิภัติฝายพหูวจนะ เช่น โส ลิขติ (อันว่าเขา ย่อมเขียน) เต ลิขนติ (อันว่าเขาทั้งหลาย ย่อมเขียน) ตูว ลิขสิ (อันว่าท่าน ย่อมเขียน) ตุมฺเห ลิขถ (อันว่าท่านทั้งหลาย ย่อมเขียน) อหํ ลิขามิ (อันว่าข้าพเจ้า ย่อมเขียน) มยฺ ลิขาม (อันว่าพวกเรา ย่อมเขียน)

บุรุษ

วิภัติกิริยา จัดเป็นบุรุษได้ 3 เหมือนบุรุษสรรพนามคือ

1. ประถมบุรุษ คือ โส(เขา) เต(เขาทั้งหลาย)
2. มัธยมบุรุษ คือ ตูว(ท่าน) ตุมฺเห (ท่านทั้งหลาย)
3. อุดมบุรุษ คือ อหํ(ข้าพเจ้า) มยฺ(พวกเรา)

สำหรับบุรุษสรรพนามภาษาสันสกฤต มีดังนี้

1. ประถมบุรุษ สะ(เขา) เตา(เขาทั้งสอง) เต(เขาทั้งหลาย)
2. มัธยมบุรุษ ตูว(ท่าน) ยูว่า(ท่านทั้งสอง) ยูยฺ(ท่านทั้งหลาย)
3. อุดมบุรุษ อหํ(ข้าพเจ้า) อาว่า(เราทั้งสอง) วยฺ(เราทั้งหลาย)

บุรุษสรรพนามตัวใดเป็นประธาน กิริยาอาขยาตต้องประกอบให้ถูกต้องตามบุรุษสรรพนามนั้น เช่น โส ปจติ(เขา ย่อมหุง) เต ปจนติ(เขาทั้งหลาย ย่อมหุง) ตูว ลิขสิ(ท่าน ย่อมหุง) ตุมฺเห ปจถ(ท่านทั้งหลาย ย่อมหุง) อหํ ปจามิ(ข้าพเจ้า ย่อมหุง) มยฺ ปจาม(พวกเรา ย่อมหุง).

ธาตุ

ธาตุ หมายถึงรากศัพท์ของคำนั้น ๆ เช่น สฺ(ฟัง) ลิขฺ(เขียน) กรฺ(ทำ) คมฺ(ไป) ธาตุนี้

ต้องประกอบด้วยปัจจัยและวิภัตติกริยา จึงจะนำไปใช้ในประโยคได้ เช่น สุณาติ(ยอมฟัง) ประกอบด้วย สุ ชาติ ณา ปัจจัย ติ วิภัตติ ลิขนติ(ยอมเขียน) ประกอบด้วย ลิข ชาติ ติ ปัจจัย อนฺติ วิภัตติ กโรติ(ยอมทำ) ประกอบด้วย กร ชาติ ติ วิภัตติ เป็นต้น

ธาตุในบาลีแบ่งเป็น 8 หมวด ในสันสกฤตแบ่งเป็น 10 หมวดโดยต่างออกไปจากหมวด ธาตุบาลีคือ อทุ(กิน) หุ(บูชา, กิน) ทุษ(ทำร้าย) ธาตุ 8 หมวดนั้น มีดังนี้

1. หมวด ภู ธาตุ ธาตุหมวดนี้มี ภู ธาตุเป็นตัวแรก แปลว่า เป็นอยู่ คือ มี ธาตุอื่น ๆ ในหมวดนี้คือ หุ(เป็น อยู่ คือ มี) สี(นอน) มร(ตาย) ปจ(หุง) อิกข(เห็น) ลภ(ได้) คม(ไป) วส(อยู่) ลิข(เขียน) จร(เที่ยวไป) ปุจ(ถาม) หร(นำไป) ยาจ(ขอ) ปต(ตกไป) ตร(ข้าม) รกข(รักษา) ฉิ(ตัด) ปีว(ดื่ม) สิ(ศึกษา) ชาติ(วิ่ง) เป็นต้น

2. หมวด รุ ธาตุในความว่า ปิด, กั้น ธาตุที่อยู่ในหมวดนี้คือ มุ(ปล่อย, หลุดพ้น) ภิ(แตก, ทำลาย, ต่อย) ลิป(ฉาบทา) เป็นต้น

3. หมวด ฑิ ธาตุในความว่า เล่น ธาตุที่อยู่ในหมวดนี้คือ สิ(เย็บ) พุ(ตรัสรู้) ฆิ(สิ้นไป) มุ(หลง) กม(ม) ฑิ(พุดิ(ยอมเล่น) เป็นต้น

4. หมวด สุ ธาตุในความว่า ฟัง ธาตุในหมวดนี้มี วุ(ร้อยรัด) สิ(ผูก) เป็นต้น

5. หมวด กิ ธาตุในความว่า ชื้อ ธาตุในหมวดนี้มี ฆิ(ชนะ) ฐ(กำจัด) วิ(ก่อ, สั่งสม) ลุ(เกี่ยว, ตัด) ญา(รู้) ผุ(ไปรย, ผัด) เป็นต้น

6. หมวด คหุ ธาตุในความว่า ถือเอา ธาตุหมวดนี้มีตัวเดียว

7. หมวด ตหุ ธาตุในความว่า แผ่ไป ธาตุในหมวดนี้มี กร(ทำ) สก(อาจ) ซา(กร(ตื่น) เป็นต้น

8. หมวด จรุ ธาตุในความว่า ลัก, ขโมย ธาตุในหมวดนี้มี ตก(ตริก) ลก(กำหนด) มน(ปรึกษา) จิน(คิด) พน(ผูกมัด) คณ(นับ) ปุ(บูชา) ปาล(รักษา) เป็นต้น

วาก

วาก คือการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ทำกับกริยา กริยากับผู้ถูก ผู้ใช้และผู้ถูกใช้ ให้ทำ วากมี 5 คือ

1. **กรรตุวาก** หมายถึงตัวประธานเป็นผู้ทำเองในประโยค เช่น โส กมมํ กโรติ(อันว่าเขา ทำอยู่ ซึ่งการงาน).

2. กรรมวาก หมายถึงตัวประธานเป็นผู้ถูกทำ หรือกรรมทำหน้าที่เป็นประธานในประโยค เช่น เตน กมฺมํ กรียเต(อันว่าการทำงาน อันเขา ทำอยู่).

3. ภาววาก กล่าวถึงความมี ความเป็น ไม่ระบุผู้ทำหรือกรรม เช่น เตน ฎยเต(อันเขา เป็นอยู่).

4. เหตุกรรมตุวาก คือตัวประธานเป็นผู้ใช้ให้ทำ กริยาเป็นของประธาน คือผู้ใช้ให้คนอื่นทำ เช่น สามิโก เลขกํ กมฺมํ กาเรติ(อันว่านาย ยังเสมียน ให้ทำอยู่ซึ่งการทำงาน).

5. เหตุกรรมวาก คือกริยาเป็นของสิ่งที่เขาใช้ให้คนอื่นทำ กล่าวคือตัวกรรมทำหน้าที่เป็นประธานในประโยคและมีคนใช้ให้ทำอีก เช่น สามิเกน เลขเกน กมฺมํ การารปิยเต(อันว่าการทำงาน อันนาย ยัง(ใช้)เสมียน ให้ทำอยู่).

ปัจจัย

ปัจจัย คือส่วนที่ลงท้ายธาตุข้างหลังวิภัติ เช่น กโรติ กรุ + โ + ติ ปัจจัยในอาขยาตจัดเป็น 5 หมวดตามวาก ดังนี้

1. ปัจจัยในกรรตุวากมี 10 ตัวคือ อ เอ ย ญ ณา นา ณาหา โ อ ฌ ญย แบ่งลงในธาตุ 8 หมวดดังนี้

อ เอ ปัจจัยลงในหมวด ฎ ธาตุและหมวด รุฐ ธาตุ แต่ในหมวดรุฐ ธาตุ ให้ลงนิคคหิตอาคมที่พยัญชนะตัวแรกของธาตุ เสร็จแล้วให้แปลงนิคคหิตนั้นเป็นพยัญชนะตัวที่ 5 ของพยัญชนะที่ตามมา เช่น ฎฐ เป็น ฎฐฺ เป็น ฎญฺฐ + อ + ติ. ฎญฺฐติ (กินอยู่ เป็นต้น)

ย ปัจจัยลงในหมวด ทิว ธาตุ ถ้าธาตุตัวเดียว คง ย ไว้ ถ้าธาตุสองตัว เอา ย ปัจจัยกับพยัญชนะท้ายธาตุเปลี่ยนรูปเป็นพยัญชนะอื่น ๆ เช่น ทิว + ย + ติ ทิพฺยติ (ย้อมเล่น) เป็นต้น

ญ ณา ปัจจัยลงในหมวด สุ ธาตุ ญ ปัจจัยเปลี่ยนเป็น โ อ ณา ปัจจัยคงไว้ตามเดิม เช่น สุ + ณา + ติ- สฺสุณาติ(ย้อมฟ้ง) เป็นต้น

นา ปัจจัยลงในหมวด กี ธาตุ ลงแล้วคงไว้ตามเดิม เช่น กี + นา + ติ- กีนาคิ(ย้อมซื้อ) เป็นต้น

ณาหา ปัจจัยลงในหมวด คหฺ ธาตุ ลบท้ายธาตุ คงปัจจัยไว้ เช่น คหฺ + ณาหา + ติ- คณฺหาติ (ย้อมถือเอา).

เณ, ฌย ปัจจัย ลงในหมวด จุรุ ธาตุ ปัจจัยที่เนื่องด้วย ฌ ลงแล้วลบ ฌ ทิ้งเหลือแต่สระที่ ฌ อาศัย เมื่อนำไปประกอบกับธาตุ ทำให้สระต้นธาตุเปลี่ยนไป อ เป็น อา อิ เป็นอี หรือ

เอ อู เป็น อู หรือ โอ หรือ เอา เช่น จูร + ณ + ติ- โจเรติ(ย่อขโมย) จูร + ณ + ติ- โจเรติ (ย่อขโมย)

ต่อไปนี้จะแจกวิภัตติกริยาฝ่ายปรัสนพทในรูปปัจจุบันกาล อดีตกาล และอนาคตกาล ด้วย คมฺ ชาติในความว่าไป คมฺ ชาตินี้เมื่อนำไปแจกในรูปปัจจุบันและอดีตกาล ให้แปลง คมฺ เป็น คจฺณ ส่วนรูปอนาคตกาล คง คมฺ ไว้ตามเดิม.

1. ปัจจุบันกาล (วัตตมานาวิภัตติ)

บุรุษ	เอก.	พหู.
ประถม.	(โส)คจฺณติ	(เต)คจฺณนฺติ
มັถยม.	(ตุว)คจฺณสิ	(ตุมฺเห)คจฺณถ
อุตม.	(อห)คจฺณามิ	(มย)คจฺณาม

2. อดีตกาล (อัชชัตตนิ)

บุรุษ	เอก.	พหู.
ประถม.	(โส)อคจฺณิ	(เต)อคจฺณิสฺสุ
มັถยม.	(ตุว)อคจฺณโ	(ตุมฺเห)อคจฺณิตฺถ
อุตม.	(อห)อคจฺณิ	(มย)อคจฺณิมฺห

3. อนาคตกาล (ภวิสสันติ)

บุรุษ	เอก.	พหู.
ประถม.	(โส)คมิสฺสฺสติ	(เต)คมิสฺสฺสนฺติ
มັถยม.	(ตุว)คมิสฺสฺสสิ	(ตุมฺเห)คมิสฺสฺสถ
อุตม.	(อห)คมิสฺสฺสามิ	(มย)คมิสฺสฺสาม

สำหรับภาษาสันสกฤตแจกวิภัตติกริยาอาขยาตได้ดังนี้

1. ปัจจุบันกาล (ลัญจ-วตมาน)

บุรุษ	เอก	ทวิ.	พหู.
ประถม.	(ส)คจฺณติ	(เต)คจฺณต	(เต)คจฺณนฺติ
มັถยม.	(ตุว)คจฺณสิ	(ยฺว)คจฺณถ	(ยฺย)คจฺณถ
อุตม.	(อห)คจฺณามิ	(อาว)คจฺณาว	(วย)คจฺณามะ

2. อดีตกาล (ล้ง-อนทฺยตฺนึ)

บุรุษ	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประทม.	(สละ)อคจฺจต	(เตา)อคจฺจตาม	(เต)อคจฺจน
มัชยม.	(ตุวิ)อคจฺจจะ	(ยุว่า)อคจฺจตม	(ยุย)อคจฺจต
อุดม.	(อห)อคจฺจม	(อาว่า)อคจฺจาม	(วย)อคจฺจาม

3. อนาคตกาล (ลฤฎ-ภวิษยนฺตี)

บุรุษ	เอก.	ทวิ.	พหู.
ประทม.	(สละ)คมิษฺยติ	(เตา)คมิษฺยตะ	(เต)คมิษฺยนฺตี
มัชยม.	(ตุวิ)คมิษฺยสิ	(ยุว่า)คมิษฺยถะ	(ยุย)คมิษฺยถ
อุดม.	(อห)คมิษฺยามิ	(อาว่า)คมิษฺยาวะ	(วย)คมิษฺยามะ

เรื่องการแจกวิภัตติและการใช้วิภัตติเป็นเรื่องของภาษาบาลีสันสกฤต ภาษาไทยไม่มี เพราะเป็นภาษาคนละครตระกูล แต่เมื่อไทยรับบาลีสันสกฤตมาใช้ ส่วนมากไทยเรานิยมเฉพาะ ศัพท์ที่ยังไม่ได้แจกวิภัตติ เช่น นร, ชน, การ,ชาติ,ชาติ, คต เป็นต้น คำบาลีสันสกฤตที่แจกด้วยวิภัตติ ไทยเรานำมาใช้เป็นส่วนน้อย แต่ก็มีคือเรานำวิภัตติดังต่อไปนี้

วิภัตติที่ 1 เพศชาย เอกพจน์ ได้แก่ พุทฺโธ รัมมะรัมโม สังโฆ ชโย เตโช ยโส พาลพาลโต โทโส โมโห วาโย อาโป ปุพฺโพ ตโจ ฉโก(ฉลาดแกมโกง ชำนาญ) เป็นต้น

วิภัตติที่ 2 ทุกเพศที่เป็นเอกพจน์ ได้แก่ ทุกขัง อนิจจัง อรหัง พุทฺโธพุดถัง จีรังยังยืน อเนกอนันตัง โอหัง ชีเรณุกษฺฐัง เป็นต้น

วิภัตติที่ 7 เพศชายและนปฺสกลิงค์(ไม่ใช่เพศชาย-หญิง) เอกวจนะ เช่น จเร พเนจร บุปฺเพสันนิวาสน์ ทั้งเพ(สัพเพ) เป็นต้น

III. บทสรุป

1. การประกอบศัพท์เข้าเป็นบท คือการแจกศัพท์ด้วยวิภัติเพื่อทำศัพท์ให้เป็นบท
2. ศัพท์บาลีสันสกฤตแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ
  - ก. ศัพท์ที่แจกวิภัติได้
  - ข. ศัพท์ที่แจกวิภัติไม่ได้
3. ศัพท์ที่แจกวิภัติได้ แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ
  - ก. นามศัพท์
  - ข. กริยาศัพท์
  - ก. นามศัพท์ แบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ นามนาม คุณนาม สรรพนาม นามนามยังแบ่งออกไปอีกเป็น 2 ชนิดคือ สาธารณนาม และอสาธารณนาม คุณนามแบ่งออกเป็น 3 ชั้นคือ ชั้นปกติ ชั้นวิเลส และชั้นอติวิเลส สรรพนามแบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ ปุริสสรรพนามและวิเลสสรรพนาม
  - ข. กริยาศัพท์ กริยาศัพท์แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ กริยาอาชยาคและกริยากิตก์
4. กริยาอาชยาค คือกริยาแท้ กริยาสำคัญในประโยค นิยมเรียงไว้ท้ายประโยค ในประโยคบอกเล่าและปฏิเสธ เช่น นโร สิบป์ ลิกขติ (อันว่าคน ย่อมศึกษา ซึ่งศิลปะ)
5. กริยากิตก์ คือกริยาช่วย กริยาไม่สำคัญในประโยค (บางครั้งใช้เป็นกริยาสำคัญได้) กริยากิตก์แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ
  - ก. คำกิตก์ที่แจกวิภัติได้ แจกด้วยวิภัตินาม เช่น กสโก เขตตุคฺ คโต (อันว่าชาวนา ไปแล้ว ยังนา)
  - ข. คำกิตก์ไม่ต้องแจกวิภัติ นำไปใช้ได้ เช่น กสโก เขตตุคฺ คนตุวา กมมํ กโรติ (อันว่าชาวนา ไปแล้ว ยังนา ทำอยู่ ซึ่งการงาน)
6. ศัพท์ที่แจกวิภัติไม่ได้ เรียกว่า "อพยยศัพท์" แบ่งออกเป็น 3 ชนิดคือ
  1. อุปสรรค
  2. นิบาต
  3. ปัจจัย
7. วิภัติ คือส่วนที่นำไปประกอบท้ายนามศัพท์และกริยาศัพท์ แบ่งออกเป็น 2 ชนิดคือ
  1. วิภัตินาม
  2. วิภัตติกริยา

8. วิภัตินาม เมื่อลงท้ายศัพท์นามแล้วสามารถบอกเพศ พจน์และการกได้ เช่น นโร (อันว่าคน) เสียง โอ ที่ นโร เป็นเพศ เอกพจน์ และเป็นกรรตุการก แม้ศัพท์ที่แจกด้วยวิภัติอื่น ๆ ก็โดยนัยนี้
9. วิภัติกริยา เมื่อลงท้ายธาตุแล้วสามารถบอกองค์ประกอบกริยาอาชยาคได้ มี บท พจน์ บุรุษ กาล วาจก และปัจจัยได้ เช่น ลิขติ (ย่อมเขียน) ตี ในคำนี้เป็น วิภัติกริยาอาชยาค บอกเป็นปริสบท ปฐมบุรุษ ปัจจุบันกาล เอกพจน์ กรรตุวาจก และ อ ปัจจัย
10. การก คือหน้าที่ของคำนามที่เกี่ยวข้องกับคำอื่น ๆ ในประโยค การกมี 7 การก แต่ละการก ก็ทำหน้าที่แตกต่างกันไป
11. วาจก คือหน้าที่ของคำกริยาในประโยค วาจกมี 5 วาจก คือ กรรตุวาจก กรรมวาจก ภาววาจก เหตุกรรตุวาจก และเหตุกรรมวาจก
12. ปัจจัย คือส่วนที่นำไปต่อท้ายธาตุ ปัจจัยในกรรตุวาจกมี 10 ตัว คือ อ เอ ย ณ ณา นา ณา โอ เณ ญย แบ่งลงในธาตุ 8 หมวด

คำถามท้ายบท

1. การประกอบศัพท์เข้าเป็นบท หมายความว่าอย่างไร อธิบายพร้อมทั้งตัวอย่าง
2. ศัพท์ในบาลีสันสกฤตแบ่งออกเป็นกี่ประเภท อะไรบ้าง ให้กล่าวแต่ละประเภทมาโดยละเอียด
3. วิภัตินาม หมายความว่าอย่างไร บาลีสันสกฤตมีวิภัตินามกี่ตัว อะไรบ้าง วิธีกำหนดเพศมี
อย่างไร พจน์ในบาลีสันสกฤตแบ่งเป็นกี่อย่าง อะไรบ้าง การก คืออะไร แบ่งเป็นกี่อย่าง
อะไรบ้าง
4. ให้นำคำนามด้วยคำว่า กุมาร (เด็กชาย) ไปแจกด้วยวิภัตินามให้ครบทุกวิภัติ
5. วิภัติกริยา หมายความว่าอย่างไร แบ่งออกเป็นกี่หมวด กี่กาล กี่พจน์ ยกตัวอย่างประกอบ
คำอธิบาย
6. ธาตุคืออะไร แบ่งเป็นกี่หมวด อะไรบ้าง
7. วาจคืออะไร แบ่งเป็นกี่วาก อะไรบ้าง แต่ละวากหมายความว่าอย่างไร
8. บัณฑิตคืออะไร บัณฑิตในวากแต่ละวากมีอย่างไร โดยเฉพาะบัณฑิตในกรรตุวากมีกี่ตัว อะไร
บ้าง แบ่งลงธาตุอย่างไร อธิบาย
9. คำต่อไปนี้เป็นนาม หรือบทกริยา เพราะเหตุใด อธิบาย
เทโว โลกิ อสุเสน โจรสุส จรนโต คจจนตี
คโต คตา จรติ กโรนติ สิกขามิ ปาเลมิ